

El cristianisme en el context de l'eclosió de les noves espiritualitats: entre la indiferència i la sospita

Josep Otón

Doctor en Història (UB), catedràtic d'ensenyament secundari i docent a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Barcelona. És autor d'El reencantament postmodern (Cruïlla, 2012) i de Tabor: el Déu amagat en l'experiència (Claret, 2020).

1. Algunes dades rellevants

Amb l'expressió «eclipsi de Déu», Martin Buber definia el caràcter de l'hora històrica que ens toca de viure: «Avui estem mancats d'una disposició espiritual que permeti una reaparició “de Déu i dels déus”, una nova aparició d'imatges sublimes.»¹

Podem descriure de diferents maneres la situació religiosa del nostre

temps: indiferència, analfabetisme religiós, dessacralització, materialisme, secularització, laïcisme, desencantament del món... I les xifres ho corroboren. Segons l'informe de la Fundació Ferrer i Guàrdia (març del 2023), la població espanyola cada cop és menys creient. Quatre de cada deu persones es declaren atees, agnòstiques o indiferents davant la religió. En les generacions més joves són majoria les adscripcions de

¹ Martin BUBER, «Eclipse de Dios», dins Rosino GIBELLINI (ed.), *Antología teológica del siglo XX*, Santander, Sal Terrae, 2012, p. 118.

consciència no religioses: un 60,3 % entre els 18 i els 24 anys i un 57,9 % entre els 25 i els 34 anys. I s'ha accelerat la disminució de la pràctica religiosa després de la pandèmia. Del total de població, només un 18,7 % de les persones es considera creient practicant, mentre que la gran majoria de persones religioses es declara no practicant (64,2 %).²

Tanmateix, les xifres —i la realitat— tenen els seus matisos. En el discurs inaugural de la CXXI Assemblea Plenària de la Conferència Episcopal Espanyola (del dilluns 17 d'abril del 2023), el seu president i arquebisbe de Barcelona, el cardenal Juan José Omella, apuntava una tendència que contrasta amb el procés que hem descrit:

*De la mateixa manera que la secularització es va iniciar en el món urbà i ara està afectant el món rural, descobrim que el desig de Déu està emergint a les ciutats i, amb el temps, esperem que arribi també al món rural. Creiem que estem vivint l'inici d'una nova primavera de l'Esperit. Donem gràcies a Déu per aquest do.*³

Unes paraules plenes d'optimisme que semblen topar amb la indiferència religiosa que emana de la nostra societat. Amb tot, algunes dades van en aquesta direcció. A l'informe sobre la joventut

a Espanya de la Fundació SM, *Jóvenes españoles 2021. Ser joven en tiempos de pandemia*,⁴ s'aprecia un augment significatiu dels joves que consideren molt o bastant important la religió. De fet, del 2016 al 2020, el percentatge ha passat del 16 % al 22,7 %. La xifra es multiplica per dos (del 5 % al 10,6 %) si es té en compte només els que creuen que és «molt important» a la seva vida.

L'anàlisi de la sèrie històrica d'aquest estudi apunta a una influència creixent de les creences en pràcticament totes les esferes de la vida dels joves, entenen «creença» des d'una perspectiva àmplia que no es limita únicament a les creences estrictament confessionals, sinó que estaria oberta també a les espirituals. Aquest augment és especialment fort en «l'elecció de lectures», «l'elecció de parella», «el projecte vital» i «en moments d'alegria, felicitat i diversió». La funció de consol o d'ajut per als aspectes de la vida personal prevalen sobre les qüestions públiques.

L'enquesta del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) realitzada el març del 2023 també aporta dades interessants respecte a la pràctica religiosa durant la Setmana Santa a l'Estat espanyol. Revela que el 61 % dels ciutadans espanyols afirma que assisteix «normalment» (23 %) o «de vegades» (38 %) a les processons de Setmana Santa. L'estudi apunta que,

163

² «Les persones no religioses s'apropen al 40 % a Espanya, segons l'estudi *Laïcitat en xifres 2023*»: <<https://ja.cat/dXygR>> (consulta: 20 d'abril del 2023).

³ «Discurso inaugural del cardenal Omella y saludo de Mons. Auza en la 121 Asamblea Plenaria» (Conferencia Episcopal Española): <<https://ja.cat/J6eMh>> (consulta: 20 d'abril del 2023).

⁴ «Jóvenes españoles 2021. Ser joven en tiempos de pandemia» (Fundación SM): <<https://ja.cat/1TFPz>> (consulta: 20 d'abril del 2023).

en canvi, el 38,8 % afirma que no hi assisteix «mai», a aquests actes religiosos. Pel que fa als oficis litúrgics de la Setmana Santa (Tridu Pasqual), un 55,6 % diu que no hi assisteix mai, enfront d'un 44,1 % que hi participen «normalment» (14,2 %) o «ocasionalment» (29,9 %).⁵

A Catalunya les enquestes del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO) de la Generalitat plantegen un escenari similar.⁶ L'anàlisi dels resultats des del 2014 fins al 2022 indica que la xifra dels qui es declaren catòlics es manté constant en una magnitud que fluctua entre el 53 % i el 55 %. El cas dels joves de 18 a 24 anys és especialment interessant: aquells que es declaren catòlics superen els qui responen que són ateu. El 2014 el 50 % dels joves es declarava ateu, però en l'enquesta del 2022 el nombre baixava fins a un 32 %; en canvi, els que es declaren catòlics han passat del 27,8 % al 33,5 %.

En vuit anys, els qui eren més o menys practicants (anaven a l'església cada dia, una vegada a la setmana o alguna vegada al mes) han passat de no arribar ni a l'1 % (0,65 %) del total de la població al 7,2 %, mentre que el percentatge dels qui mai no van a l'església

malgrat declarar-se catòlics ha caigut del 23,35 % al 17,6 %; els qui hi van en algunes dates assenyalades han passat del 3,35 % al 8,5 %.

Aquestes xifres indiquen una certa recuperació del catolicisme en el nostre entorn després d'anys de fort retrocés, però potser siguin dades prou reduïdes que no donen peu a una esperança sòlida. Tanmateix, el desig d'espiritualitat (el «desig de Déu» a què es referia el cardenal Omella) tal vegada respongui a un context més general que no afecta exclusivament els catòlics, tot i que els interpel·la.

**Si bé els
pronòstics de
la modernitat
feien preveure
la desaparició
del fet religiós,
l'ambient
postmodern és
més favorable a
acollir aquesta
dimensió de
l'ésser humà.**

2. El context postmodern

Si bé els pronòstics de la modernitat feien preveure la desaparició del fet religiós del panorama cultural d'Occident, l'ambient postmodern sembla molt més favorable a acollir aquesta dimensió de l'ésser humà.

Les noves generacions nascudes dins dels paràmetres postmoderns no s'han acabat de trobar còmodes en un univers racionalitzat fins a l'extrem. L'ésser humà no es conforma amb el fet de ser matèria intel·ligent: se sent presoner de la gàbia de ferro de la racionalitat burocràtica o de l'*algoritmocràcia* actual i anhela una transcendència; cerca

⁵ «Encuesta sobre cuestiones de actualidad. Marzo 2023» (Centro de Investigaciones Sociológicas): <<https://ja.cat/8I9Tt>> (consulta: 20 d'abril del 2023).

⁶ «Baròmetre sobre la religiositat i la gestió de la seva diversitat 2020» (Centre d'Estudis d'Opinió): <<https://ja.cat/WSU3Q>> (consulta: 20 d'abril del 2023).

qualcom més subtil que doni un sentit més profund a la seva existència sense haver de renunciar a les conquestes de les generacions anteriors; desitja construir damunt del confort material aconseguit un altre benestar, més íntim, més sublim; s'adona que el paradís de la societat de consum no l'omple prou; el seu interior li reclama quelcom més i cerca de manera constant noves experiències.

Per això són molts els que prefereixen l'espiritualitat més que no pas la religió. L'individu postmodern segueix desconfiant de les religions tradicionals i se sent atret per formes menys rígides de viure el sagrat. Vol assumir el protagonisme en aquesta exploració espiritual i descobrir per ell mateix què atorga a la seva vida un significat de major plenitud. Per això se sol produir un cert divorci entre unes tradicions que han acumulat un llegat de saviesa i uns individus que rebutgen les respostes que li venen donades.

La globalització ha permès posar en contacte persones i cultures d'arreu del planeta. Ja ningú no es conforma amb els productes del seu territori. Vol i pot aconseguir el que ve de lluny. Doncs amb els continguts religiosos passa el mateix: les creences procedents d'altres contrades semblen més creïbles i resulten més atractives. El cristianisme a Occident s'afebleix mentre milers d'occidentals viatgen a Orient a la recerca d'espiritualitat.

Un Occident saturat d'explicacions racionals esdevé un terreny abonat per

al desenvolupament de les religions orientals. La seva concepció de la divinitat, més lliure dels elements antropomòrfics propis de la idea d'un Déu personal, ha estat ben rebuda en els ambients afaiçonats per un deisme més o menys explícit. Proporcionen una saviesa i unes tècniques que els permeten contrarestar els efectes de l'estrès propi de la societat occidental.

Jordi Corominas descriu aquest conjunt de pràctiques a cavall entre la teràpia i la meditació amb l'expressió «religió líquida»:

165

Més que d'indiferència religiosa, hauríem de parlar d'indiferència respecte de les religions històriques dominants i d'un creixement espectacular del que anomeno la religió líquida. [...] Més que una progressiva marginació de la religió, ens trobem, sobretot en el món occidental, amb una reconfiguració del fet religiós que ara té manifestacions múltiples, desinstitucionalitzades i molt canviants.⁷

3. Un repte eclesial

L'Església, sovint acostumada a viure sota l'aixopluc de la inèrcia institucional, no sempre està atenta als «signes dels temps» i, en el nostre cas, a l'eclosió de noves formes d'espiritualitat. Ara bé, malgrat aquesta aparent indiferència, diversos grups de creients exploren solucions per garantir la continuïtat de la fe. Això implica recuperar el més genuí del cristianisme i trobar el llenguatge

⁷ Jordi COROMINAS, «La religió líquida», *Horitzó. Revista de ciències de la religió* 1 (2019), p. 36.

adequat per fer-ne assequible el missatge per als nostres coetanis.

Alguns segueixen veient en la modernitat un referent irrenunciable. Consideren que les diverses crisis que sacsegen l'Església estan provocades pel fet que el cristianisme encara no s'ha inculturat prou en el món modern. Per això insisteixen a continuar la revisió de la fe a la llum de la racionalització i deriven de l'Evangeli un inexcusable compromís en la lluita per la justícia, en la defensa dels drets de les persones i en la protecció de la natura.

Altres, en canvi, argumenten que el cristianisme ha claudicat davant de la modernitat i apel·len a la tradició com a únic model vàlid. Això els porta a un cert tradicionalisme, és a dir, a sacralitzar formulacions de fa cent, dos-cents o tres-cent anys com a solució als problemes d'avui, sota l'aparença de ser segell de l'autenticitat de la revelació cristiana.

En el context de la recuperació de l'interès per l'espiritualitat, altres grups emprenen el camí del silenci. Es retroben amb la dimensió contemplativa del cristianisme gràcies, molt sovint, a l'exemple de les religions d'Orient. La serenitat que es forja en la meditació ajuda a trobar les forces per construir un món millor. Així, des de la pau interior, és possible copsar el sentit sagrat de la realitat i construir ponts per establir un diàleg fructífer amb les altres religions.

Alguns sectors, animats per la força expansiva dels moviments evangèlics, han trobat maneres de fer confluir

l'entusiasme de la música, dels testimonis impactants i de la predicació, amb elements propis de la pietat catòlica més pregona. En entrar en contacte amb aquestes iniciatives, molts creients amb una sòlida formació cristiana senten com la seva fe revifa. Viuen una experiència que els permet entendre i sentir el que ja creien.

Aquestes manifestacions que expressen la fe en un ambient d'eferescència emocional aconseguixen fer-la més assequible als no creients. El llenguatge i les formes més modernes fan que el missatge cristià sigui més entenedor per als ciutadans del segle XXI. L'èmfasi en l'experiència espiritual possibilita que creguin, però no com a resultat d'una deducció intel·lectual sinó a partir d'una vivència íntima farcida de sentiments.

També cal tenir present la recuperació de la religiositat popular que es manifesta, entre altres, en la massiva participació en les processons de Setmana Santa o en els romiatges. Aquest fenomen es podria interpretar com un rebrot del tradicionalisme, però malgrat l'aparença premoderna, podem detectar-hi indicis postmoderns: l'exuberància de sensacions, l'exhibicionisme estètic, l'autonomia respecte de les autoritats eclesiàstiques o la ruptura amb la quotidianitat. Cal incloure entre aquestes expressions populars d'origen cristià —tot i que depassen les fronteres de l'àmbit dels creients— manifestacions culturals com els pessebres vivents, les cavalcades dels Reis, la benedicció de la

palma el diumenge de Rams, la teatralització de la Passió, el camí de Santiago o les corals de música gòspel.

Potser la via per travessar el desert de la secularització sigui reinterpretar el significat de l'experiència cristiana. En una societat que valora —o sobrevalora— la dimensió experiencial en detriment d'altres aspectes de la vida, el cristianisme hi té molt a dir: pot reactualitzar el seu sentit més originari, proporcionar criteris de discerniment i indicar camins de creixement per als cercadors d'una experiència autèntica que no es desentén dels problemes del món. Tal vegada, d'aquesta manera es podrà entendre millor què vol dir ser cristià i s'arribarà a fer més intel·ligible la fe als assedegats de transcendència.

4. Sospita

No han faltat crítiques envers aquest èmfasi en l'experiència individual, atès que pot amagar un perillós narcisisme revestit d'espiritualitat. Així, la recerca de vivències pot ser un moviment del propi ego, més interessat en el subjecte de l'experiència que no pas en l'objecte. En comptes de sortir d'un mateix per anar a l'encontre de l'altre, se l'integra en els dominis psíquics d'un mateix. La trobada amb l'alteritat esdevé un espai d'expansió de l'ego que cerca el seu enriquiment a còpia d'experiències. Així, en comptes de constituir un

moviment d'obertura, l'espiritualitat es converteix en un espai d'apropriació al servei dels propis interessos.

L'individu es busca a si mateix i veu en els continguts religiosos un mirall on contemplar-se. La imatge projectada no és res més que un ídol, un miratge de transcendència que enganya l'individu. La pròpia imatge, revestida del maquilatge espiritual, queda, en definitiva, reforçada. Aleshores l'experiència espiritual traïx la seva raó de ser perquè fomenta

un ensuperbiment que bloqueja el procés de maduració personal. L'individu queda ancorat en una actitud infantil egocèntrica que cerca la seva satisfacció personal i veu el seu entorn com una oportunitat per aconseguir-la.

El narcisisme va de la mà del subjectivisme. Ni l'experiència acumulada en la tradició ni les necessitats

del proïsme prenen prou rellevància per sustentar una recerca personal basada en l'autoreferencialitat. Tal com succeeix en les xarxes socials, en el món de l'espectacle o en la política mateixa, el que preval és l'opinió individual. Tot resta en funció dels sentiments que genera, no pas de les dades aportades per l'observació objectiva dels fets o pels valors que la comunitat defensa.

Les exigències pròpies de la disciplina dels diferents camins espirituals són reemplaçades per actituds autocondescendents i autocomplaents. L'autoestima assumeix la funció de criteri de validació. Fins i tot quan es practica alguna

**L'interès
desmesurat a
experimentar
pot conduir a
una exploració
contínua i
derivar en
una mena
de turisme
espiritual.**

tècnica que requereix esforç i dedicació, es pot viure com un repte personal, i la seva realització, com un mèrit. L'espiritualitat es degrada fins a convertir-se en un àmbit de competició.

168 L'interès desmesurat a experimentar pot conduir a una exploració contínua que no arriba mai a establir arrels sòlides. Cercar la novetat i l'extraordinari pot derivar en una mena de turisme espiritual: la necessitat de canviar compulsivament d'escenari tot cercant noves emocions. Al final, es genera un sincretisme difícil de pair. La interioritat, alimentada amb continguts massa superficials, queda viciada, no pot distingir entre intens i profund i acaba perdent el gust per l'autèntic.

Aquest solipsisme latent perverteix l'espiritualitat perquè la desencarna. D'aquí el retret de considerar aquesta recerca com a gnòstica. Si la modernitat estava associada a la idea de compromís en la millora de la col·lectivitat, la postmodernitat corre el risc de desentendre's dels problemes aliens amb l'excusa de cercar el benestar personal. La pau interior pot acabar sent enemiga de la pau social.

El papa Francesc, a *Evangelii gaudium* (§ 89), ja advertia el següent:

L'aïllament, que és una traducció de l'immanentisme, pot expressar-se en una falsa autonomia que exclou Déu, però també pot trobar en el religiós una forma de consumisme espiritual a la mesura del seu individualisme

malaltís. El retorn al sagrat i les recerques espirituals que caracteritzen la nostra època són fenòmens ambigus. Més que l'ateisme, avui se'ns planteja el desafiament de respondre adequadament a la set de Déu de molta gent, perquè no busquin saciar-la a través de propostes alienadores o en un Jesucrist desencarnat i sense compromís amb l'altre. Si no troben en l'Església una espiritualitat que els sani, els alliberi, els ompli de vida i de pau, alhora que els convoqui a la comunió solidària i a la fecunditat missionera, acabaran enganyats per propostes que no humanitzen ni donen glòria a Déu.

5. Un «fals ateu»

En la seva descripció del món de les creences, Jordi Corominas inclou l'ateisme com a opció propositiva, atès que no es tracta d'una simple reacció contra les creences religioses, com un mecanisme defensiu dels «descreguts», sinó que aporta unes rutes existencials pròpies. Per això, distingeix diverses menes d'ateisme: des del vinculat a determinades religions, fins al que neix de l'humanisme, de l'esperit científic o del que ha estat l'instrumentalitzat per interessos polítics.⁸ Podem concebre, doncs, un ateisme que es defineix en contraposició al teisme de les religions però que no renuncia al profund anhel humà de cercar la transcendència. Aquest seria el cas de l'escriptor Daniel

⁸ Jordi COROMINAS, *Entre els déus i el no-res. Religions, espiritualitats, ateïsmes*, Barcelona, Fragmenta, 2023.

Vázquez Sallés, que s'autodefineix com un «fals ateu». Fill del periodista Manuel Vázquez Montalbán i de la historiadora Anna Sallés i Bonastre, ha descobert l'espiritualitat arran de la seva experiència amb el seu fill, en Marc:

Quan va néixer el meu fill vaig descobrir que jo tenia una part espiritual que no volia reconèixer. Penso que és una cosa que molts ateus tenim: la necessitat de no ser-ho. Tenir un déu que ens empari i ens resolgui coses que per a nosaltres són molt estranyes, com ara la mort. Un creient viu i es mor i va a un cel fantàstic. Nosaltres ens quedem en un espai erm difícil d'acceptar. Amb la mort del Marc, sense voler, vaig arribar a una espiritualitat que em va ajudar a situar-lo. Quan ara em pregunten quants fills tinc, responc que dos, un que viu a Barcelona i l'altre en una realitat paral·lela. Mantinc constants diàlegs amb el Marc. És una espiritualitat sense dogma, fruit de l'instint de supervivència.⁹

En Marc va néixer afectat per dues malalties minoritàries, les síndromes d'Ondine i de Hirschsprung, que obligaven els pares a estar constantment pendents d'ell i el nen a ser hospitalitzat amb freqüència. Quan va complir els deu anys, un bacteri hospitalari

va posar fi a la seva vida. La malaltia del seu fill va portar Daniel Vázquez a viure una crisi personal profunda i a l'addicció.

En ple procés del dol va escriure *El Príncipe y la muerte*. En aquest llibre explica la seva experiència espiritual: «Soc un assidu a l'església barcelonina de Santa Maria de la Mar [...]. [Hi] vaig anar reiteradament els dos primers anys de vida d'en Marc, sense dret a la pregària, però amb dret a la fe atea.»¹⁰ En certa ocasió va portar el seu fill a la Mare de Déu de Montserrat: «Acabada la missa, a la qual vam assistir com a melòmans amateurs i creients descreguts, vam tornar a la Terra.»¹¹

Després de la mort d'en Marc va anar a Itàlia: «A Milà, a les esglésies que trobava al meu pas vaig iniciar el ritual d'encendre una espelma en la teva memòria. La vaig encendre a la basílica de San Babila, amb l'objectiu que fos la primera llum d'un camí que et guiés fins als braços del teu avi Manolo.»¹² I arribà a Assís:

Em vaig sentir un privilegiat per estar sol i caminar per la ciutat d'Assís mentre mantenia converses secretes amb tu sense que els altres s'adonessin. Per poder entrar a la basílica de sant Francesc vaig haver de fer una cua més llarga que la del metge. Pitjor. Al final, vaig aconseguir estar uns

169

⁹ «He volgut transmetre la llum del Marc», entrevista a Daniel Vázquez a càrrec de Lluís Llorc (*El Punt Avui*, 4 d'abril del 2023).

¹⁰ Daniel VÁZQUEZ SALLÉS, *El Príncipe y la muerte*, Barcelona, Folch&Folch, 2023, p. 178.

¹¹ *Ibid.*, p. 215.

¹² *Ibid.*, p. 292.

*minuts davant de la tomba del sant,
a qui vaig demanar que et cuidés.*¹³

Finalment es va retirar a l'illa grega de Kufonísia per escriure el seu llibre: «L'Egeu tindria per a mi el mateix significat que tenia el riu Jordà per als cristians i els jueus. Mentre ells, els creients, tenen el seu déu, els ateu ens passem la vida buscant-ne un.»¹⁴

170 El testimoni personal de Daniel Vázquez, així com l'actual eclosió de la recerca espiritual, ens recorda la proposta del papa Benet XVI d'oferir una mena d'atri dels gentils adreçat a les persones per a qui la religió és quelcom estrany i Déu, un desconegut, però, malgrat això, no es conformen amb un món sense Déu i volen acostar-s'hi.¹⁵

6. A tall de conclusió

En plena postmodernitat, les expressions religioses més experiencials prenen força. Mentrestant la imatge d'un Déu allunyat i inaccessible perd fidels. Els creients que per adaptar-se a la modernitat cercaren una fe més racional, despullada d'altres mediacions, se sorprenen davant l'efervescència d'unes espiritualitats més vivencials. L'experiència no ho és tot, però sense experiència el cristianisme sembla agornitzar. L'experiència pot ser un miratge, però la fe en un Déu distant pot conduir a un desert estèril o a una concepció deïsta del món.

Trobar l'equilibri adequat és un dels reptes religiosos de la pastoral a la postmodernitat. Cal cercar una experiència autèntica que susciti i re-fermi la fe i, alhora, una fe capaç de generar vivències que impliquin tota la persona. Cal evitar que l'experiència personal defugui el sedàs de la crítica racional, però també resulta perillós confondre la fe amb l'adhesió a un determinat discurs intel·lectual. La fe sense experiència es marceix; l'experiència sense reflexió i sense compromís es corromp. ◻

¹³ *Ibid.*, p. 301.

¹⁴ *Ibid.*, p. 38.

¹⁵ Discurs de Benet XVI a la Cúria amb motiu de la celebració de les festes de Nadal de l'any 2009.